

FIGYELŐ

A KÖLTŐ HÉT BORDÁJA

Kálnoky László: *Összegyűjtött versek*
Magvető, 1992. 764 oldal, 450 Ft

Éppen két évtizeddel ezelőtt levelet kaptam leghűségesebb barátomtól, aki, mint mondani szokás, „vidéken folytatta tanulmányait”. Már nem emlékszem, mi okozta rossz közérzetét; valamelyikünk mindig rosszul érezte magát akkoriban; levélváltásaink, ritka kivétellel, egyfajta „rosszkedvcsere” voltak tekinthetők. Arra a megrendülésre viszont pontosan emlékszem, amely Kálnoky László általa kölcsönvett sorai olvastán támadt bennem; úgy éreztem, barátom minden eddiginél pontosabban közölte velem rosszkedvének (rosszkedvünknek) mibenlétét. Ezt a versszakot idézte:

*„Lelkem üres térben lebeg;
kinyújtott kezek el nem érnek;
fenyegetnek vagy féltenek,
de mézes hangok is dicséremek.
Egyellen szavukat se hidd:
amelyben élek, nézd e fertőt!
Sírd tele értem könnyeid
vadvizével az őszi erdőt.”*

Csak jóval később szereztem tudomást arról, hogy a vers a harmincas évek elején született, s hogy szerzője hozzánk hasonló fiatalember volt akkor. A különbség „éppen csak” annyi volt, hogy neki sikerült érvényesen kimondania félelmét, társtalanságát, magányos szorongásait, menekülhetnékjét a rá váró rengeteg szenvedés és családás elől, sikerült kimondania kamaszos sértődöttségét, amellyel a világra tekintett, és nosztalgikusan érzelmes társkeresését, amelyben az önsajnálattal mellett ott élt a tiszta vágyakozás, önmagát megmutatni. Mi pedig ezekbe az évtizedekkel korábban lejegyzett sorokba kapaszkodtunk; egy költő soraiba, akinek a nevét sem hallhattuk a középiskolában, s akinek irodal-

mi hovatartozását, kezdő magyar szakos létemre, csak igen hozzávetőlegesen tudtam volna meghatározni. Ha jobban ismerem, talán eszembe jut, amit ugyanez a fiatalember írt Baudelaire-ről:

*„...mily éji óceánt borít föléd a holt
idő áramlata, míg bennem megteremnek
e verssorok, s nekik a Belőled kivont*

*fluidum életet és keserű erőt ad.
A holt szü fúveket ekként termékenyít...”*

Azt az ifjú embert a harmincas évekből valóban elborította már a holt idő óceánja; ám a költő még élt; nem sejtettük, talán ő maga sem sejtette, hogy csak eztán írja majd meg életműve talán legjelentősebb darabjait, hogy életre kelti a „magánzót”, Homálynokyi Szaniszlót, hogy hőstettek sorát követendő el a hetvenes évek „ülőkádjában”, megteremtve egy csakis rá jellemző versbeszédet.

Az idézett nyolc sor (a BALLADA AZ ŐSZI ERDŐKRŐL című vers AJÁNLÁS-a) vonzereje abban a sajátos vibrálásban rejlett, amelyet a költemény hangnemi, hangütésbeli, technikai stb. szintjei közötti feszültség indított be. Az ifjú költő ugyanis nem a saját hangját próbálgatja itt (bizonyos értelemben persze a világ minden költője mindig saját hangjával kísérletezik; a különbség intencionális: választ-e valaki „idegen hangot” közvetítőül vagy sem). Késő romantikus stílusgyakorlat ez a vers, nem is annyira Victor Hugo, mint inkább Kosztolányi Hugo-fordításainak módorában. Ma sem tudok mást mondani: mestermunka; ha valaki játékból becsmépné egy Victor Hugo-válogatásba, alig hiszem, hogy akadna szakértő, aki észrevenné a kukktojást. Ezen a „szakipari” tökéletességen túlmenően is van azonban egy-két figyelemre méltó vonása a versnek. Legelsőbbben is az, ami majdnem észrevétlenül megbontja a szándékosan avittas XIX. századi modellt, vagyis a váltás a rejtőzködő általánosságból a közvetlen, tegező személyességbe. A „váltás” szót

azért emelem ki, mert líratörténeti szempontból talán ezen lehetne a legjobban érzékelni az elmozdulást. *Egyazon* költeményen belül, lényegében átmenet és közvetítés nélkül megszólaltatni egy másik hangot: ez valami újnak a csirája. Valóban: megkockáztathatjuk az állítást, hogy nem ugyanaz a hang mondja: „*nincsen réműbb az ősznél*”, mint amelyik a „*Sird tele értem...*” felszólítást intézi valakihez, aki ugyanakkor aligha konkrét személy, hiszen mítikus dimenziókat ölt, könnyei vadvizekként csörgedeznek szét, mintegy maga lesz a megkínzott, teremtőtől magára hagyott természet. (Persze, Kálnokynak itt is van „albijé”: az ajánlásforma fedezi és disszimulálja a hangváltást.)

A másik érdekesség az, ahogyan a jól ismert retorikai megoldások vattájába csomagolja a legfontosabb (a múlt században még elképzelhetetlen) motívumot, a tér azonosítását a semmivel, az űrességgel. „*A tér mint nagy, fekete lyuk...*”, mondja az első versszakban; majd az AJÁNLÁS-ban: „*Lelkem üres térben lebeg.*” Ez bizony a lét hátorzongató idegensége, az érthetetlen űr közepén vergődő lélek, amely csak szenvedésével, unalmával, vizsgálásával tud hirt adni magáról, arról, hogy rejtelmes okokból létezik, és otthonra vágyik Heidegger *Unheimlichkeitje* és Sartre *Nausée*-ja (a kettőnek minden különbözőség ellenére tagadhatatlanul sok köze van egymáshoz) dereng fel itt, egykorú, autentikus magyar megfogalmazásban. (Talán egyetlen disszonáns elem akad, amely disszonancia ugyanakkor igen fontos a későbbi Kálnokyművek megértése szempontjából. Az „*amelyben élek, nézd e fertőt!*” felkiáltás azt a sértődötten moralizáló hangnemet űti meg, amely kétségkívül mindvégig jellemzője marad a költő világának, noha a hetvenes évektől egészen más poétikai funkcióban tér vissza. A „fertő” természetesen igen jól rímel az „erdőre”, és képileg is folytatja a mocsaras, nyirkos ázalék vonulatát; Kálnoky, ez irodalomtörténeti közhely, a *Nyugat* szülötte, ott botlik, ahol egy „nyugatos” költőnek botlania illik. Hagyja, hogy a nyelv, a forma vezesse és néha félrevezesse. De ez más lapra tartozik.)

Az úgynevezett „mesterségbeli tudás” regisztrálása inkább akadályoz, semmint segít abban, hogy Kálnoky nagyságának közelébe

férközhessünk. Mert hogy a nagyság jelen van ebben az életműben, azt talán minden elfogulatlan olvasó érzi ma már; ám ez a nagyság nem magától értetődő természetességgel ötlük szemünkbe; nagyon is kiküzdött, megszenvedett, csak többszörös szűrőn át érzékelhető sugárzás ez. Hihetetlen ráérző- és imitációskészsége (amely műfordítói bravúrainak alapjául szolgált) talán inkább nehezítette, mint könnyítette költői önépítését „*Hogy miért könyveltek el sokan, hosszú időn át egyversű költőnek (a SZANATÓRIUMI ELÉGIA volt az a bizonyos »egyetlen« vers), mások miért tartották költészetemet csupán fordítói munkám melléktermékének, arra itt nincs értelme kitérni*” – írta ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI-nek 1980-ból származó utószavában. Számunkra is túl fogas kérdés ez, nem is vállalkozhatunk a válaszadásra; annyit azonban bizván állithatunk, hogy néhány felejthetetlen sor („*hullaarcú téli délutánok!*”, *ŐT NAP*) és kétségbevonhatatlan versremeklés (KÖVÉREK A FÜRDŐBEN, hogy az egyik kedvencemet említsem – magam nem tartom olyan nagyra az ELÉGIA-t) ellenére valamiféle feszültség érzékelhető képességei és költői produkciója között. Ahogy fiatalkorában erőfeszítés nélkül tudott Kosztolányi–Hugo-verset írni, ugyanolyan könnyedén szólalt meg ősz fejjel tandoriul vagy pilinszkyül (itt csak utalnék AZ ARC HOMÁLYA című tökéletes Pilinszky-szimulákrumra). Ezek is Kálnoky-versek persze, méghozzá nagyszerűek; a „minta” árnyéka azonban rájuk vetül, s legalábbis jómagamnak nehezemre esik éppen belőlük kihüvelyezni a Kálnoky-rejtélyt.

Az mindenesetre majdnem bizonyosnak látszik, hogy jelentős költőből a legújabb magyar líra történetének meghatározó figurájává életének utolsó másfél évtizedében, a magánzó- és a Homálynoky-versekkel lépett elő. Ekkor alakította ki ama sokak által méltatott epikus-lirai versbeszédet, amely megfelelő közeget teremtett számára ahhoz, hogy a „nagy mű” megalkotásának nyomasztó felelősségétől megszabaduljon. Olyan közeget, amelyben feloldódhatott minden görcsös feszültség, amely egy életen át gátolta abban, hogy megírja a teljes egészében saját nevére szignálható remekműveket. Mert lehetetlen nem észrevenni, hogy ez a görcsös feszültség már a kezdet kezdetén, a betegséget, a háborút, a politikai okokból való háttérbe szorít-

tatást jóval megelőzően jelen volt költészetében. Most, költői életművének gyűjteményes kiadását lapozgatva persze nem nehéz meglátunk, hogy csíraformában már az első kötetben felbukkan a majdan megoldást hozó „homálynokys” beszédforma. Az ŐSZI KÉPEK KISVÁROSBÓL ciklusra gondolok itt, s azon belül is az ilyesfajta verskezdesre: „Októberben temettük el / nagynéném férjét, egy sötét / napon...” Majd néhány strófával később: „De nem is ez akarom én / pár szóval itt elmondani...” Kálnokynak tehát valahol a zsigereiben volt az a tudás, miként lehet „csak úgy” mesélni, sőt anekdotázni versben is a lírai jelleg átalakulása (de nem megszűnése) révén. Ebben a mutáló hangú kísérletben természetesen egy nagy ívű hasonlattal kell igazolnia az anekdotikus kitérő jogosultságát; poétikailag kell mentséget találnia mesélőkedvére, arra, hogy magát a történetet is el kívánja mondani, nemcsak az élmény költőileg megszürt, desztillált változatát tartja meg. Mintának persze erre is ott lehetett Kosztolányi híres verskezdesé:

„Elmondanám ezt néked. Ha nem unná.”

Ezúttal azonban inkább a saját alkatának megfelelő megszólalás lehetősége után tapogatózik, s nem annyira mintát követ, legalábbis érzésem szerint. De hát ott volt a számtalan egyéb beszédmód, beszédmodor is, és szemlátomást magát Kálnokyt is meghökkeníti vagy tanácsalanná teszi, hogy annyiféleképpen képes megszólalni.

Közben telnek az operációkkal, csonkulásokkal és öncsonkításokkal terhelt évtizedek. Hét bordáját távolítják el egy operáció során; természetesen megírja versben, hogy szánalmat koldulhasson szerelme tárgyától. A vers megtalálható a kötetben, de vajon mi lett a sorsa Kálnoky bordáinak? A kérdés félig-meddig komoly; Roland Barthes francia író nagyjából a magyar költővel egy időben operálják hasonló okokból egy svájci klmikán; azután maga is éveket tölt a tuberkulotikusok világában, „a gyógyulás hegyén”. Neki csak egy bordáját fűrészelik el, ám a svájci orvosi etika szempontjából egyértelmű, hogy ez a csontdarab testének elidegeníthetetlen része, egyszóval *az ő tulajdona*. Barthes tehát évekig engedelmesen őrzi saját bordáját egy dunsz-

tosüvegben a szekrény tetején, mígnem egyszer elfogja a düh, és az egészszet kivágja az ablakon, „örömeire valamilyen kóbor kutyának”. *Megszabadult a test statikus, tulajdonosi felfogásától*. Magyar sorstársának ezzel a kérdéssel nem kellett megküzdenie; neki az operáció azt jelenthette, hogy akit e tájon úzóbe vesz a balsors, annak semmije sem marad: még a teste sem az övé. Ezt a keserű tapasztalatot foglalja össze élete legvégén, az immár letisztult, higgadt nagyságot sugárzó TÉLI NAPLÓ egyik darabjában:

ERŐSZAK (II. 20.)

Aki csikland, nevetni kényszeríthet rosszkedvemben, ételt tömhet belém jóllakottan, tölcsejt nyomhat a számba, s itathat borral, vízzel fulladásig. Megalázza a gyöngét az erősebb, karját csavarva térdre kényszeríti, hogy bocsánatért könyörögjön az őt magát ért, megbocsáthatatlan sértésekért. Tetszés szerint formálhat belőle aljas besúgót, hitetlen prédikátort vagy esküvő előtt kikerélt vőlegényt, süketnémát, vakot, élőhalottat.

(Hát igen, azt hiszem, ezt nevezik a történelmi tapasztalatok különbözőségének; lehet, hogy történelmi létezésünk a testünkhöz való viszony kialakulásával kezdődik? Nem hiszem, hogy fel kell tennem a kérdést: melyik a jobb? Félig bosszankodni, félig nevetni a svájci gyógyászok polgári pedantériáján, vagy eleve megfosztatni e nevetés és bosszankodás *lehetőségétől*? Ettől a nagyon formális, nagyon csekély s végeredményben teljesen *fölösleges szabadságtól*? Van-e fölösleges szabadság? Hadd kérdezzem meg tehát évtizedek múltán, teljesen fölöslegesen: mi lett a sorsa Kálnoky hét bordájának? Miféle kutya szorgolgtatja őket, *valahol a seholban*? Nos, nekem van egy tippem: visszakerültek Homálynok Szaniszló testetlen testébe, „*elűszó, disszonáns*” dallammá váltak vele együtt.)

Az itt-ott elhullajtott kisebb remekművek, az egyre finomodó, mélyülő nyelvi világ nem elegendő a felgyülemelő keserűség (mint mondtuk: a szinte pszichikai karakterjegyként jelen lévő sértődöttség) feloldásához. Ki

láthatta volna előre, hogy Kálnokyból végül előlép Homálynoky Szaniszló, magára véve a költői én minden gyarlóságát, s hogy az ő égisze alatt végre azok a szövegek is teljes fényükben ragyognak fel, amelyek nem az ő groteszkül körülményesen előadott történeteinek diskurzusát választják terepül. (Megl lehet, kényes fülűeknek néha bántó a „diskurzus” irodalomelméleti fogalmának használata, még akkor is, ha nemigen tudnak helyette jobbat mondani; a Homálynoky-versek esetében azonban aligha lehet az; itt valóban „diskurálásról” van szó a szó leghétköznapibb értelmében.) Ez a derék Szaniszló egyébként rejtelmesebb figura, mint gondolnánk. A legrejtélyesebb maga a ciklus születése: miért volt szüksége „a magánzó emlékiratait” lejegyző Kálnokynak erre a fiktív alakra? Aki ráadásul sokáig megkülönböztethetetlen a „magánzótól”, vagyis attól a lírikusnarrátortól, akit a költő ifjúkora történeteinek elmondására felhatalmazott? A visszatérő kezdésen túl („*dunántúli születésű költőtársam*”) a Homálynoky-ciklus darabjainak „diskurálója” semmivel sem „szaniszlósabb” a magánzónál. Miféle maszk hát ez? Hiszen a „megszólalásig”, és azon túl is, egészen az elhallgatásig hasonlít a magánzóra, vagyis arra a képre, amelyet maga a költő alakított ki önmagáról olvasóiban? Miféle maszk ez, amelynek maszk mivoltára szinte maga mutogat ujjal?

Túl sovány magyarázatnak látszik azt mondani, hogy ezzel a megoldással lehetővé tette az egyes szám harmadik személyben való mesélést, amivel mégiscsak elidegenítette magától mind a mesélőt, mind pedig a történetet. Azért hibázik valahol ez az indoklás, mert hisz éppen ez az eltávolítás a minimális a Szaniszló-történetek többségében. Nem tagadom persze, hogy ennek is lehetett szerepe: Kálnoky némi joggal tartott a dühödttől vagy jóindulatú olvasói levelektől; lehettek e téren kellemetlen tapasztalatai. Talán közelebb kerülünk a valódi okokhoz, ha a figurát a búcsúzó Szaniszló felől vesszük szemügyre. A Téli Napló-ban valóban megtörténik Homálynoky le- vagy elválasztása: egyrészt mitikus magasságokba emelkedik, másrészt hangsúlyozódik a beszélőtől való távolsága. Ha jól meggondoljuk, nem más ez, mint születési folyamat Homálynoky személyében Kálnoky

megszülte egyik költő-önmagát; megszülte, vagyis *exteriorizálta*, külsővé tette. Kikerült belőle, akár ama hét borda (s ez az önoperáció nem órákig, de hosszú éveket tartott), ám ezt senki sem vehette el. S ezáltal lehetővé vált, hogy megszabaduljon tőle, hogy útjára bocsássa.

Mert meg kellett tőle szabadulnia. Az első magánzó-, illetve Homálynoky-verseket sokadjára olvasva arra kerestem a választ, hogy vajon mi okozza azt a kissé kínos érzést, amely a tetszésen és elismerésen (és a remek szórakozáson) túl kétségtelenül felébredt bennem? Aztán rájöttem, és megpróbáltam neki nevet adni; nos, a kicsinyes *mizantrópia* és az oly gyakran vele járó *slemilség* sajátos keveréke az, ami még ebben az ironikus szövegáramlatban is gyakorta zavaró volt. Az emberek nemcsak komikusak, hanem jobbára csúnyák e költeményekben, élükön magával Szaniszlóval. (Van persze kivétel: a lelki szépség néha megjelenik, mint a magánzóciklus számomra oly kedves remeklésében, az ERETNÉK A SZÁZADFORDULÓN címűben, ahol a zárókép, a kutyákat szentelt ostya gyanánt kenyerhájjal etető öreg pap rokon víziója egyben arra is példa, miként tér vissza ugyanabban a dikcióban, ugyanabban a diskuráló-történetmondó beszédmódban – a legsűrűbb líraiság.) Persze Kálnoky nem bánhat kesztyűs kézzel Szaniszlóval, akinek csetlő-botló lénye még így is irgalmatlan intellektuális és (bizony) erkölcsi magasságokban szárnyal a többiekhez képest. Le is kell fokoznia a történetek jelentőségét, hangsúlyoznia kell kisserűségüket, máskülönben „felbillenne a pálya”, Szaniszló idő előtt bolygóközi pályára térne. Általában ki kell alakítania a mellékes, nem mellékes, a lényeges és a nem lényeges elemek újfajta viszonyát. Úgy, ahogy a SZNOBJAINK JOBBJAINAK című versben figyelmeztet rá:

*„Fontos-e a mellékes? Meglehet.
Sőt meglehet, hogy a legfontosabb.
Mellesleg szólva, a mellékes új
mellékeseket s a mellesleg is
új melleslegeket szul. Nem szabály ez,
csak következmény, már-már követelmény,
mit a költőnek tudni illenék.*

[...]

...és ráadásul

tudni illik, hogy a központozás egyenrangú a mondanivalóval, sőt néha még több. Természetesen mindennek az ellenkezője is igaz...

Ennek az intellemtnek a fényénél már lát-hatóvá válik a Kálnoky-féle „epikolirizmus-nak” az építkezési módja, főleg a verszárlatok logikája. A sok, egymáshoz csak lazán – metonimikusan – kapcsolódó történettségmen-tum vonala hirtelen, különösebb előkészítés nélkül ér fel valamilyen csúcspontféltre, majd hirtelen visszazuhan a „mellékes mellé-kesének” irányába, hogy egyfajta pseudo-poémban nyugodjék el. Ez igen fontos dolog, hiszen Szaniszlónak valamilyen szinten – legalább kellésszerűen – mindenképpen kudarcot kell vallania, hisz a telített poén, a si-került csattanó maga a győzelem, a birtokba vett történet, vagyis a fölnnyel irányított élet Szaniszló pedig, mint mondtuk, „egy slemil”, még hozzá nem is mindig ama ked-ves, félszeg, ügyefogyott alak, akit Ignóus énekelt meg egy évszázada. A főtebb emlí-tett világra haragvás, sértődött, duzzogó ke-serűség ártatlan „dumcsizásnak” álcázott gyilkos iróniává alakult, jelezvén, hogy közel a feloldódás pillanata. Nem véletlen, hogy a TÉLI NAPLÓ-ban Szaniszló álmairól, sőt láto-másairól esik szó a leggyakrabban. A „*dunán-tuli születésű költőtárs*” mintegy saját álmának teremtménye, magát álmodja. A fontos és a jelentéktelen elemek fura dialektikája tehát okkal juttatja eszünkbe azt, amit Freud irt az álommunka során történő eltolás műveleté-ről. „*Az álomképzés során... a lényeges, intenzív érdeklődéssel hangsúlyozott elemek tehát olyan el-bánásban részesülhetnek, mintha értéktelenek vol-nának; helyüket az álomban pedig más, az álom-gondolatban kétségkívül csekélyebb értékű elemek foglalják el.*” „*Kézsefkövő ugyanis a gondolat, hogy az álom munkájában oly lelki hatalom nyil-vánul meg, amely egyrészt megfosztja a pszichésen nagy értékű elemeket intenzitásuktól, másrészt a túldetermináltság útján új értékeket teremt a si-lány anyagból...*” Nos, feltételezésem szerint Kálnoky hasonló technikával dolgozta ki Ho-málynok-önmagát; ne feledjük, hogy ese-tében mégsem álomról, hanem irodalmi mű-ről van szó; a jelentős és jelentéktelen elemek

viszonyának karikatürisztikus eltorzítása ez esetben nem egyszerűen a belső cenzor mű-ködésének következménye, mint Freud sze-rint az álomban „*Ki jár e kínos élet végére?*” – kérdezte valamikor Vörösmarty A BŰNÖS SÍR-VERSÉ-ben. Kálnoky (Szaniszló személyében) „végire járt” annak, ami életében *kínos* volt, végére járt abban az értelemben is, hogy vég-zett vele, harag, neheztelés és szentimentaliz-mus nélkül elbocsátotta. Elvágta a köldökzi-nórt, a kopaszodó, ősz hajú csecsemőt átköl-töztette egy másik, párhuzamos világba, ami gyönyörűen mutatja: ha nem válhatunk is meg teljesen hajdani önmagunktól, legalább arra módunk van, hogy kitessékelyük azokból a „belső terménekből”, ahol már nincs keres-nivalója.

Mindez nagyon katartikusan hangzik, és valóban az is Kálnoky nagyon nagy győzel-met aratott; természetesen főleg költői győ-zelmet; diadala végérvényesen nyomot ha-gyott (visszamenőleg is) valamennyi általa szignált szövegen. Megélte és megírta az ön-magával folytatott küzdelmet, megmutatta, hogy érdemes nem feladni, sőt csak nem fel-adni érdemes. Még akkor is, ha a küzdelem más szinteken még a győzelem után is foly-tatódik, mindhalálig. Mert mi mást jelentene a RÉG ELHAGYOTT SZOBÁK álomlátása?

*„Ott áll a sötét helyiségben,
ahonnan elmenekült,
s most egy végzetes ostobaság
folytán visszakerült. Megáll
a sötétben, felét
a zárt ajtóra tapasztva.
Odaátrol ismerős lihegést
bosszúra szomjas fújtatást hall.
Fél rettenetesen.
Mégis lenyomja a kilincset,
mint aki fegyvertelenül
lép be a tigris ketrecébe.”*

Persze nem Szaniszló fújtat odabent, ha-nem lényének hátrahagyott, már nem vállalt része; s hogy megtörtént a belső feldolgozás, nemcsak „cenzúráról”, „elfojtásról” van szó, azt az bizonyítja, hogy hősünk „rettenetes fé-lelme” ellenére be mer lépni a „rég elhagyott szobába”, szembe mer nézni az ismeretlenül is olyannyira ismerős rémmel. Az, amit győ-

zelemként, diadalként ünneplünk, ünnepelünk, azért is olyannyira megrendítő, mert olyan életkorban következett be, amikor már *kialusznak a lámpák*.

„...Nincs visszajelzés.
Képzelt írógépkattogás. Darabokra tépelt
kéziratok konfettizápora
havaz rám. Talán most tudnám megírni,
amire egy életen át
készültem. Most, hogy minden elsötétül.”

(KIALVÓ LÁMPÁK, II. 19.) A naplóversek majd mindegyike ezt a komor felismerést tolmácsolja valamilyen szemszögből: hogy megtörtént a szabadulás, de már késő az igazi megváltódáshoz. Az utolsó darab, a MEGVÁLTÁS hajótöröttje, akit halottnak hisznek a hófehér vitorlájú hajóról, noha alszik csupán, mintegy emblémája ennek az életnek és ennek a költészetnek. Megváltás valóban nincs, talán nem is lehet; van azonban valami, ami- ben nem érthetünk egyet Kálnoky-Szaniszlóval: nevezetesen abban, hogy „nincs visszajelzés”. Mi magunk vagyunk a visszajelzés, mi, akiket mindvégig elkísér majd ÖSSZEGYŰJ. TÖTT VERSEI-nek kötete.

Angyalosi Gergely

A SZELLEM BERENDEZÉSE

Hozzászólás a József Attila-komplexumhoz*

Mellbe vágott, amikor először hallottam: „Sinen vagyunk, mint József Attila.” Torz pofájú fintor, a lelki durvaságig menő nyegleség kifejezése ül ki a szavakon. „Nem tudják, mit beszélnek”, nyugtattam magam. Aztán újra-hallottam olyantól, akinek tudnia kellett volna, mit beszél, s akiről tudtam, hogy se nem nyegle, se nem lelki durva. Míg azután egy közömbös beszélgetés egyik fordulóján azon

* Paneth Gábor: A JÓZSEFATTILA-KOMPLEXUM. *BUKSZ*, 1993. tavasz. 50–55. o. P. G. cikke, amelyhez hozzászóllok, a következő kötet recenziója: „MIÉRT FÁJ MA IS” AZ ISMERETLEN JÓZSEF ATTILA Szerk. Horváth Iván és Tverdota György. Bp., 1992

kaptam magam, hogy majdnem én is kibököm – úgy kellett visszatartanom magam.

Bízom benne, hogy ez az idétlen szellemeskedés, ahogy jött, úgy ki is megy a divatból, és végleg elfelejtődik. Igen, de ha így van, miért próbálom most nyomtatásba adni? Elég átlátszó csalafintaság: úgy mondani, mintha nem mondanám Nyilván van ebben a kimondásban valami, ami megkönnyebbülést okoz, megszabadít valamitől, ami nyomasztóan ül meg a lelkünket. Olyasmi, csak rosszízűen, mint az a harsány és csiklandós tüsszentés, amely a LAKOMÁ-ban elállítja Arisztophanész csuklását.¹ Ez a valami aligha személy szerint József Attilára vonatkozik, de ő az, szegény, aki a vonat alá guggolván megteszi nekünk e minimegváltás szivességét

Panteon és panoptikum

Illyés Gyula írja le, hogy amikor a harmincas évek végén Doboz község lakóinak lelki és szellemi műveltségi viszonyait tanulmányozta, a szemlélet micsoda szűk határaiba ütközött. Egy földes parasztház értelmes beszédű gazdáját faggatta jövőről, múlttól, s mintha az időnek ezek a dimenziói nem is léteztek volna válaszdója számára. – Ki volt Petőfi Sándor? – kérdezi Illyés, hirtelen ötlettől vezetve. A gazda kedvesen elmosolyodik: „Gyerekkoromban hallottam róla egy verset”, s mondja is: „Petőfi Sándor gatyában táncol.”² Ennek az immár klasszikusnak mondható idétlenségnek, mely alighanem előbb ragad meg mindnyájunk agyában, mint bármely Petőfi-vers, az idő elvette bántó élet. Miért tartja magát kiirthatatlan szivóssággal ez a gügye rigmus a nemzet emlékezetében, mondhatni, elemibb erővel, de mindenképpen nagyobb kiterjedésben, mint maga a költő és maga a mű?³ Nem tudom, de látni való, hogy a nemzet panteonja mellett vagy alatt van egy vásári panoptikuma, ahol egy-egy szellemalak is szállást kap Kudelkának keze-fejébe társaságában.

Nemrég egy tudós antropológus egy Szibériában élt zsidó asszony csontvázában ismert rá nagy biztonsággal Petőfi földi maradványaira. Megirták már, hogy hantolták ide-oda József Attila csontjait.⁴ A sokat emlegetett marsbéli megfigyelő talán a rendszerváltás történetét is úgy észleli, hogy egy jól körülírható populáció különböző helyekről csontvá-